

Gudde Mü'elleftü'l-İmâm el-Leknevî (Halep, ts. [el-Matbaatü'l-İslâmiyye]) adıyla birer çalışma yapmışlardır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, neşredenin girişi, s. 18-39; a.mlf., *en-Nâfi'u'l-kebir*, Beyrut 1986, s. 154; a.mlf., *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muva'tta'i Muhammed* (nşr. Takıyyüddin en-Nedvî), Dimaşk 1412/1991, neşredenin girişi, I, 38-44; a.mlf., *Tuhfetü'l-aḥyâr bi-lḥyâ'i sünneti seyyidil-ibrâr* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, s. 31-37; Serkis, *Mu'cem*, s. 1597; *İzâhu'l-meknûn*, I, 114; Keh-hâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 235; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-havâtir*, VIII, 234-239; a.mlf., *el-İ'âm bimâ fi târihi'l-Hind mine'l-a'lâm*, Beyrut 1420/1999, VIII, 1249, 1268-1270; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, II, 729; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyûnü'l-mü'elleftâ* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1992, I, 75-76; Velıyyüddin en-Nedvî, *el-İmâm 'Abdülhay el-Leknevî 'allâmetü'l-Hind ve imâmü'l-muhaddîtin ve'l-fukahâ*, Dimaşk 1415/1995; Halid Zaferullah Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 175-181; Muhammed Erşed el-A'zamî en-Nedvî, "el-İmâm Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdülhay el-Leknevî", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XXXI/7, Leknev 1987, s. 92-95; Sh. İnayattullah, "Abd al-Hayy, Abu'l-Hasanât Muhammed", *El'* (İng.), I, 66; F. Robinson, "Abd al-Hayy, Abu'l-Hasanât Muhammed", *Elr.*, I, 114-115.



İBRAHİM HATİBOĞLU

#### LEMAÂT

(لغات)

Fahreddin-i İrâkî'nin  
(ö. 688/1289)  
tasavvufa dair Farsça eseri  
(bk. FAHREDDİN-İ İRÂKÎ).

#### LEMEZÂT

(لغات)

Cemâleddin Hulvî'nin  
(ö. 1064/1654)  
Halvetî şeyhlerinin  
biyografisine dair eseri.

Tam adı *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemaât-ı Ulviyye*'dir. Müellif eserin mukaddimesinde sâlih kimselerin anıldığı yere rahmet incecğini, şeyhlerin hayat hikâyesini kaleme almakla hem kendisinin hem okuyucuların bu rahmetten yararlanacağını umarak kitabı 1018 (1609) yılında I. Ahmed zamanında yazmaya başladığını, ancak bu zıtları hakkıyla anlatamayacağı endişesiyle bundan vazgeçmek üzereyken gördüğü bir rüya ile telif devam ettiğini ve 1030 Zilhiccesinde (Ekim-Kasım 1621) II. Osman devrinde ta-

mamladığını ifade eder. Buna göre kitabın I. Ahmed'e takdim edildiğine dair bilginin (Levend, s. 430) doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Eser mukaddimededen sonra otuz iki bölüme (lemza), her bölüm ayrıca üç alt bölüme (zâika) ayrılmakta ve hâtıme kısmıyla sona ermektedir. Mukaddimedede sırasıyla ilk dört halife, dört büyük mezheb imamı, Hz. Ali'nin mânevî halifeleri olduğu belirtilen Selmân-ı Fârisî, Kümeyl b. Ziyâd, Câbir Ensârî'nin (Câbir b. Abdullah) ve on iki imamın menkubelerine yer verilmiştir. İlk dört halife anlatılırken Resûl-i Ekrem'in her birine telkin ettiği zikir türlerine de işaret edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekir'e geçen hilâfetin sûri olduğu, esas mânevî hilâfetin ilk olarak Hz. Ali'ye verildiği belirtilmiştir. Bu çerçevede bütün tarikat silsilelerinin Hz. Ali vasıtasıyla Resûlullah'a ulaştığı, dolayısıyla kendisine gizli zikir telkin edilen ve Nakşibendiyye silsilesinde yer alan Selmân-ı Fârisî'nin de Hz. Ali'nin halifesi olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte onun Hz. Ebû Bekir'e varan silsilesi de kaydedilmiştir.

Her şeyhin ileri gelen dört halifesinden üçü "zâika" başlıkları altında anlatıldıktan sonra şeyhin yerine geçen, silsilenin kendisiyle devam ettiği dördüncüsü "lemza" başlığı ile ele alınmıştır. Hasan-ı Basrî ile başlayan ilk lemzadan itibaren silsile Habîb el-Acemî, Dâvûd et-Tâî, Ma'rûf-i Kerhî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Mîmşâd ed-Dîneverî, Muhammed ed-Dîneverî, Vecîhüddin Ömer, Ebû'n-Necîb es-Sühreverdi, Kutbüddin-i Ebherî, Rükneddîn-i Sincâsî (Sücâsî), Şehâbeddin Mahmûd et-Tebrîzî, Cemâleddin el-Ezherî (Tebrîzî), İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Ahî Muhammed Hârizmî, Pîr Ömer el-Halvetî, Ahî Mîrem el-Halvetî, İzzeddin Türkmanî, Pîr Sadreddîn-i Hiyâvî vasıtasıyla Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşmakta, Yahyâ-yı Şîrvânî'den sonra iki kola ayrılmaktadır. Pîr Muhammed Erzincânî, Çelebi Halife (Cemâl-i Halvetî), Sünbül Sinan, Merkez Efendi, Yâkub Efendi ve Necmeddin Hasan'la devam ederek Hasan Adlî'de son bulan birincisi Sünbülî; Dede Ömer Rüşenî, İbrâhim Gülşenî, Ahmed Hayâlî, Ali Safvetî ve Şeyh Hasan'la (Hasen-i Ahsen) devam ederek Şeyh İbrâhim'de son bulan ikincisi de Gülşenî silsilesi olarak kaydedilmiştir. Yahyâ-yı Şîrvânî'den itibaren Halvetiyye'de daha başka silsileler meydana geldiği halde yalnızca ikisinin kaydedilmiş olması müellifin bu iki silsileden icâzetli olması dolayısıyladır.

Eserin hâtıme kısmı iki "tetimme" ile "hatm-i kitâb" bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci tetimmede müellifin bizzat görüştüğü ve silsilelerini tesbit ettiği kırk iki şeyhin biyografisi anlatılmıştır. Bu kıssada tarikat ayırımı gözetime, Halvetîler'le birlikte Bayramiyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye, Zeyniyye, Bedeviyye, Kâdiriyye ve Mevleviyye şeyhleri de anlatılmıştır. Bu bakımdan eser, Halvetiyye için temel kaynak olmakla birlikte diğer tarikatlar için de kaynak niteliği taşımaktadır. İkinci tetimmede tarikat silsileleri tesbit edilemeyen devrin şeyhlerine ve bir tarikata intisap ettiği halde sonradan cezbeye kapılarak meczuplar zümresine katılan toplam on üç kişiye yer verilmiştir. Kitabın sonundaki bölümde (hatm-i kitâb) müellif kendi hayatını yazmıştır. Eser mukaddimedede yirmi iki, lemza ve zâikalarda 130, hâtımede müellifle birlikte elli altı olmak üzere toplam 208 tarikat mensubunun hayat hikâyesini ihtiva etmektedir.

Hulvî yararlandığı elliye yakın kaynağın adını eserin giriş bölümünde kaydetmiş, bir kısım bilgileri de şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'den aldığı belirtmiştir. Kaynaklar arasında sûfi menâkıbnâmeleriyle birlikte tarih ve tabakat kitapları da vardır. Metin içinde başvurulan bu eserlerin zaman zaman adı zikredilmiştir. Müellif ele aldığı konuları yer yer manzum olarak ifade etmektedir. Şeyhlerin hayat hikâyesi ve menkubeleri anlatıldıktan sonra o ülkenin ve çevresinin hükümdarları da zikredilmiş, önemli tarihî olaylara yer verilmiştir. Ayrıca bazı şeyhlerin veciz sözleri ve kaleme aldıkları kitapların isimleri de kaydedilmiştir. Eserde bir kısım yanlışlıklar ve mübalağalı ifadeler de bulunmaktadır. Müellif, kendi devrinde yaşayan şeyhlerin biyografilerini kaydederken anlattığı kerametlerden bir kısmını bizzat müşahade ettiğini belirtmiştir.

Başta İstanbul Süleymaniye (Hâlet Efendi, nr. 281; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4546; Düğümlü Baba, nr. 565), Millet (Ali Emîrî Efendi, nr. 1100, 1101), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1894) ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib Sencer, nr. 722) kütüphaneleri olmak üzere eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Henüz ilmî neşri yapılmayan *Lemezât*'ın, Mehmet Serhan Tayşî tarafından Millet Kütüphanesi'ndeki (Şer'iyye, nr. 1100) muahhar bir nüshası sadeleştirilerek gerçekleştirilen neşrinde (*Tercüman 1001 Temel Eser*, I-II |XV.

lemzanın sonuna kadar], İstanbul 1980; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1993) bazı hatalar bulunmaktadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Cemâleddin Hulvî, *Lemezât*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 281; Şeyhî, *Vekâyi'l-fuzâlâ*, s. 552; Uşşâkîzâde İbrâhîm, *Zeyl-i Şekâik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 544; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 188<sup>b</sup>; *Sicill-i Osmânî*, IV, 320; *Osmanlı Müellifleri*, I, 61; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 218; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 430.



REŞAT ÖNGÖREN

#### LEMS

(المس)

İnsanın beş duyusundan biri;  
dokunma duyusu  
(bk. DUYU).

#### LEMTÜNE

(لمتونة)

Bir Berberî kabilesi.

Çoğunluğu göçebe hayatı yaşayan Berberî Sanhâce topluluğuna mensup büyük bir kabile olan Lemtûne'nin (Lümtüne) ana yurdu Batı Sahrâ'dır. Kabilenin genellikle Berberî olduğu kabul edilmekle beraber bazı müslüman nesep âlimleri kökenlerinin Himyerîler'e dayandığını ve Yemen'den Afrika'ya geldiklerini ileri sürmüşlerdir.

Erkekleri, gözleri hariç yüzlerini İslâm ile (peçe / örtü) örttüklerinden dolayı Lemtûne kabilesi kaynaklarda Mülessimûn (Mülessemûn: "yüzleri peçeli") olarak da anılır. Çöldeki aşırı sıcaklar ve kum fırtınalarına karşı korunma ihtiyacının erkekler için böyle bir kıyafet tarzını ortaya çıkarmış olması kuvvetle muhtemeldir. Lemtûneliler arasında, ağız bölgesinin örtülmesi gereken yer sayılması sebebiyle örtüldüğü veya başlangıçta düğünlere has olan bu kıyafetin zamanla yaygınlaştığı ya da Lemtûneli erkeklerin düşmanı aldatmak amacıyla savaşlarda kadın kıyafetine girerek yüzlerini örttükleri şeklinde daha başka açıklamalar da yapılmaktadır. Erkeklerin aksine Lemtûneli kadınların yüzleri örtülüdür.

Göçebe olarak yaşadıkları için sürekli yer değiştiren kabile mensupları önce Eyzel dağının güneyine doğru yayıldılar, buradan, bugünkü Moritanya'nın doğusundaki toprakları ele geçirdikten sonra gü-

neyde Sudan sınırlarına kadar uzandılar. V. (XI.) yüzyıl ortalarına doğru, daha önce diğer bazı Berberî kabilelerinin nüfuzu altında bulunan Moritanya'nın Adrar bölgesini istilâ ettiler. Bu bölgede yaptıkları Azukki Kalesi, Sicilmâse ile Gana'yı, dolayısıyla Sudan'ı birbirine bağlıyordu. Mağrib'in en işlek ticaret yolunu kontrol eden bu güzergâha hâkimiyetleri sayesinde önemli bir gelir kaynağına kavuştular. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, günümüzde Fas'ın güneybatısındaki Nül el-Aksâ ve Tazugağt'ın kırsal kesimleri de Lemtûne'nin kontrolü altına girdi.

Başlangıçta kabile hayatına göçebelik hâkimdi, buna bağlı olarak hayvancılık yeğâne geçim kaynağını teşkil etmekteydi. Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094) bu kabilenin ziraat ve zenaata tamamen yabancı olduğunu, hatta ekmek yapmayı bilmediklerini, yılda bir defa müslüman tâcirlerin uğraması sayesinde ekmek yeme imkânına kavuştuklarını, esas itibarıyla et ve sütle beslendiklerini belirtir (*el-Muğrib*, s. 164). Kabilenin bir bölümü, ancak milâdî VIII. yüzyıldan itibaren devlet kurma seviyesine çıkarak yerleşik hayata geçmişti.

Lemtûne kabilesinin İslâm diniyle tanışmasını, Ukbe b. Nâfi'nin 60-64 (680-684) yıllarında Kuzey Afrika'da gerçekleştirdiği fetih hareketine kadar götürmek mümkündür. Daha sonra Emevîler'in Kuzey Afrika valilerinden İbnü'l-Habhab'ın gönderdiği bir ordu Lemtûne'nin de yaşadığı Batı Sahrâ'ya girdi. Ukbe b. Nâfi'nin torunlarından Abdurrahman b. Habîb 127'de (745) bir defa daha Batı Sahrâ'ya ulaştı ve burada İslâm dinini yaymak için gayret gösterdi. Mağrib-i Aksâ'da kurulan İdrîsîler'in de bölgede İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağladığı bilinmektedir. III. (IX.) yüzyılda Lemtûne'nin ve Sanhâce'ye mensup diğer kabilelerin İslâm dinine girişleri tamamlanmıştı. Bununla birlikte bu kabilelerin İslâmlaşmasının büyük ölçüde yüzeysel kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında, aralarında Lemtûne'nin de bulunduğu Sanhâce kabilelerine İslâmiyet'i öğretmek üzere bölgeye giden ve daha sonra Murâbitlar Devleti'nin kuruluşuna öncülük eden fakih Abdullah b. Yâsîn el-Cüzûlî, kabile liderleri dahil olmak üzere halkın İslâm hakkında fazla bir şey bilmediği gerçeğiyle karşılaşmıştı. Hatta bazı kabile kollarında putperestlik döneminin inanç ve ibadetleri hâlâ varlığını korumaktaydı. Abdullah b. Yâsîn, Senegal nehrinin Atlas

Okyanusu'na döküldüğü yerde bir ribâta yerleşerek burada çoğunluğu Lemtûneli olan çok sayıda talebe yetiştirdi ve onları İslâm dinini öğretmeleri için kabilelerine gönderdi.

Lemtûneliler'in II. (VIII.) yüzyıldan önceki siyasî faaliyetleri hakkında bilgi yoktur. Endülüs'te I. Abdurrahman'ın iş başında bulunduğu dönemde (756-788), Batı Sahrâ'da Lemtûneliler'in öncülüğünde Sanhâce'ye bağlı diğer kabilelerin de içinde yer aldığı bir devlet kurulmuştu. Kaynaklarda bu devletin başına geçmiş Lemtûneli bazı hükümdarların isimleri verilmektedir. Bunlardan ilki Talekâkin'dir. Hükümdarlık süresi belli olmayan bu kişinin yerine Tilûtân (Tayvalûtân) b. Tiklân b. Talekâkin geçti. Bu müslüman hükümdarın zamanında güneyde zencilerle meskûn Bilâdüssûdan topraklarına seferler düzenlendi; bu seferlerle o sırada Batı Sudan'ın en güçlü devleti olan Gana Krallığı zayıflatıldı, böylece Nijer kıyılarına kadar Batı Sahrâ'nın tamamı hâkimiyet altına alındı. Ayrıca bölgedeki yirmi kadar mahallî hânedan bu devlete bağlandı. Tilûtân'dan sonra sırasıyla Yalattan ve Temîm hükümdar oldu. Temîm'in 300'de (912-13) ölümünden 420 (1029) yılına kadar iç karışıklıklarla dolu bir dönem yaşandı. IX. yüzyıl ortalarında aynı coğrafyada Evdegaşt (Awdaghost) Krallığı'nın ortaya çıkması Lemtûne'nin liderlik ettiği kabileler federasyonunun çözülmesine yol açtı. X. yüzyıl sonlarında Gana Krallığı'nın yeniden güçlenerek Evdegaşt Krallığı'nı çökertmesi bu krallığın Lemtûne üzerindeki baskı ve kontrolünü ortadan kaldırdı. Abdullah (Ubeydullah) isimli reislerinin önderliğinde yeniden toparlanan Lemtûneliler, V. (XI.) yüzyılda Muhammed Tareşna adlı bir yöneticinin idaresinde Cüdâle ve Massûfe gibi kabileleri de içine alan bir kabileler federasyonu oluşturdu. Muhammed Tareşna'dan sonra yönetim Lemtûne'den Cüdâle'ye geçti. Cüdâle'den yönetimi önce Yahyâ b. İbrâhîm, ardından oğlu İbrâhîm b. Yahyâ aldı. Yaptığı hac yolculuğu dönüşünde Sanhâce kabileleri arasında İslâm dinini öğretmesi amacıyla bölgeye getirilen fakih Abdullah b. Yâsîn burada en büyük desteği Lemtûneliler'den gördü. Abdullah, bölgede dinî ve siyasî olayları yönlendirecek kadar gücü artınca Sanhâceli kabilelerin önderlerini toplayarak onları emirliğin Lemtûne'ye verilmesine razı etti ve Yahyâ b. Ömer el-Lemtûnî'yi emirliğe getirdi. Böylece Lemtûne'nin öncülüğünde Murâbitlar Devleti'nin temeli atılmış oldu. Murâbitlar zamanla Batı Sahrâ,